

Úgyszintén jó lett volna, ha egy ilyen jellegű utószóban arról is olvashatunk, hogy Vuk a népmeséket Jugoszlávia mely vidékein gyűjtötte össze, valamint ha a szerkesztő szól arról is, hogyan viszonyult a szerb folklorista az összegyűjtött szövegekhez. Jó viszont, hogy a jegyzetek feltüntetik, melyik mesét mikor és hol gyűjtötte, hol publikálta először. A ku-

atók számára fontos, hogy megtalálható a szövegek nemzetközi típuszáma, azt viszont fölöslegesnek tartjuk, hogy e mellett a Magyar Népmesekatalógus típuszámait is feltünteti, hisz kézenfekvőbb lett volna a szerb szaktudomány vonatkozó típuszámaira utalni.

BESZÉDES Valéria

A „FÉNYES BALTA” NÉPE

Takáts Gyula: Somogyi pásztorvilág. Kaposvár, 1986

A Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága már a korábbi években is több kitűnő néprajzi tárgyú könyv és füzet kiadásával hívta fel magára az érdeklődő olvasók és a szakma figyelmét. Csak emlékeztetőül hadd hivatkozzunk Erdélyi Zsuzsanna archaikus népi imáinak első megjelenésére, Együd Árpád Somogyi népköltészetének vaskos kötetére vagy a Somogy Néprajza sorozat második köteteként megjelent, az anyagi kultúrával foglalkozó tanulmánygyűjteményre. Mindezt bizonyára összefüggésbe lehet hozni azzal az intenzív műhelymunkával, amely a helyi művelődési élet egyéb területein is érezteti hatását – gondoljunk az európai híru Csiky Gergely Színházra. S most egy újabb, a megyehatárokon messze túlmutató munkára lesz érdemes odafigyelnünk.

A nyolcadik évtizedében járó Takáts Gyulát eddig inkább a pannón „helyi színek” költőjeként ismertük, mintsem néprajzkutatóként. A dunántúli lankák, tölgyfaerdők, berkek és ligetek géniusza persze sok költőt megfogott már, például Csokonait is, aki még a vidék kanásztársadalmát is megénekelte a felvilágosodás eszméitől duzzadó nevezetes csurgói programversében, nem éppen idilli hangokat ütve meg. A „muzsáknak szentelt kies tartomány” pászortársadalma azonban, nem utolsósorban a múlt századi közigazdasági konstellációknak köszönhetően, a néprajztudomány

nagy-nagy szerencséjére még hosszú időre igen szívósnak bizonyult. Erről a mára már hovatovább teljesen letűnt világról ad minden eddiginél átfogóbb, pontosabb képet három évtizeddel ezelőtti gyűjtőnaplói, feljegyzései és rajzai közreadásával Takáts Gyula.

Könyve három nagy egységre oszlik, nehéz eldönteni, melyik a fontosabb, értékesebb. A három rész tulajdonképpen a somogyi pászortársadalom három fontosabb rétegének (kanászok, gulyások, juhászok) életmódját, kultúráját, szokásait, hiedelemvilágát öleli fel, azaz, hogy a második fejezet alapos betekintést nyújt az észak-somogyi Nagyberek egykori lápvilágának halászó, madarászó, zsákmányoló hagyományába is, a harmadik fejezet pedig tulajdonképpen idős Kapoli Antal juhász fafaragó vallomását tartalmazza foglalkozásáról, művészetéről.

A legrészletesebben megrajzolt képet a somogyi pászortársadalom arisztokráciájáról, a kanászkokról nyerjük, s ez azért fontos, mert eddig róluk tudtuk a legkevesebbet, noha a dunántúli kanászság egész a közelmúltig féltve őrizte mestersége fortélyait, archaikus tudományát. A megszólaltatott öreg kanászok közül nem egy még a múlt század végén kezdett bojtárkodni, apja, nagyapja szavait, tetteit, meséit még híven tudta felidézni, ezért aztán egy-egy interjú a tizenkilencedik század elejéig elérő mélyfurattal is felér. Önmagukat,

kalandjaikat, életmódjukat a megszólaltatottak ritkán idealizálják, kivétel nélkül szépek tartják, mert szabad, még ha erről nem is beszélnek fennkölt fogalmakban. A kanászok, ha tehették, egymás köréből nőültek, a pógárokat (parasztokat) lenézték: föld nem érdekelte őket, a pénz is addig, amíg elmulatták, hiszen „az igazi kanászok, amíg a fényes balta existált, nem a konvencióból éltek, hanem az eszök szerint”. Mai etikai normáink szerint loptak. Csak-hogy a páasztortársadalomban (az alföldi juhászok között is egyébként) erről más volt a kialakult vélemény. „A kanász a disznószerzést lopásnak nem tartotta. Pipát, pénzt lehet lopni, de disznót azt nem. A lopás a kanásznak nem állt az oldalához, hanem egyszerűen csak mesterségét folytatta, amikor mástól szerzett disznót.” Kanász, zsvány könnyen egy húron pendült, a határok közöttük gyakran elmosódtak. A szerzett disznó kézről kére járt, s pár nap alatt Horvátországban volt, vagy éppen a horvátországi koca zsírja sült a Balaton-vidéken. Kegyetlen, szilaj élet volt ez, csöppet sem romantikus.

„Morovics György kanászyerek az én időmben Taszáron olyan volt, hogy magát már gyerekkorába a *vallatásra szoktatta*. Úgy csinálta, hogy kint a legelőn a körme alá tuskét szűrt. Gelegonyatuskét, és azt kérdezte fennhangon: – tetted-e ezt? Ő maga válaszolt rá, hogy nem. Addig szúrta beljebb és kérdezgette, amíg végül is csak fölugrott és jajgatva elszaladt.”

Némelyik adatfelvétel – így például az, amelyben Horváth Pili György mondja el az életét –, egy tömören fogalmazott novellával, tárgyilagos sorsanalízissel is fölér. Máshol a szakszerű részletek sokasága ejti ámulatba az olvasót: milyenek voltak a kanászszerzőszámok, a régi, jórészt már kiveszett sertésfajták, hogyan értékesítették az állatokat, kik és hogyan gyógyítottak stb. Az egyik adatközlő a sertés fülébe vágott megkülönböztető jelekről rögtönöz szemiotikai kiselőadást, másutt a

nyír- és cserfák megcsapolásának módjáról, az erdei és lápi madarak viselkedéséről olvashatunk szuggesztív élménybeszámolókat, tapasztalati igazságokat. Külön figyelmet érdemelnek a könyv azon részletei, amelyekben a bivalyartásról esik szó, annál is inkább, mert szórványos bivalyartásról egész a közelmúltig Vajdaságból is vannak adataink, a kérdés néprajzi feldolgozása azonban még nem történt meg.

A jugoszláviai olvasó számára nem utolsó sorban Somogy és a Drávától délre eső délszláv vidékek közötti interetnikus kapcsolatok tényét rögzítő elszórt adatok (és nem is kevés van belőlük) nyújtanak szellemi izgalmat. A „szerzett” disznó rendszerint Horvátországból (vagy Horvátországba), a „szerzett” marha Szlavóniából érkezett. A horvátországi disznókereskedők, hajcsárok, sőt a herélők is átjártak Somogyba. A disznókereskedők viseletét 1952-ben így írja le a hetvenöt éves Tódor János fonói kanász: „Nyáron kék pruszli, télen pedig kék dolmány. A dolmányon kerek csúcsos rézgombok voltak. Elöl kétsoros volt és a zsebeken három gomb volt. Magyar huszárszerű csizmát hordtak és kék nadrágot. Nagykarimás, fekete, csúcsos kanászkalapot viseltek. Rézfokos vagy rézbalta mindig volt náluk. A baltába be volt vésvé a nevük. Mind a három magyarul beszélt, mégis azt mondták, hogy horvátországiak. Vásárláskor a fonói kocsmában szálltak meg hosszabb időre. A téli hízalási időben föl váltva egy-egy volt itt. Az pedig Gyalánban lakott állandóan. Gyermekkoromban minden évben látam őket, legénykoromban sokszor ittam is velük a fonói vendéglőben.”

Megtudjuk azt is, hogy a kereskedelmi kapcsolatok egész Bácskáig elértek, ide szerb kupeczek szállították a disznót. Ez fölöttébb érdekes, ha meggondoljuk, hogy a múlt század közepe óta Bácskában is erőteljes sertésenyésztés folyik. Egyik lehetséges magyarázata talán az, hogy a makkon hízott disznó zsírja, amely sarga színű, és nem alvad

meg, értékesebbnek számított. (Egyébként az emberi szervezet számára is kevésbé káros a másiknál.)

Ponyvaballadánk népszerű hősének, Patkó Bandinak és társainak a sorsa is szorosan kapcsolódik a dráván-túli világhoz. A betyár unokája, Tóth Mihály faragópásztor erre így emlékezett: „Egyszer az apám apja *Tóth János, azaz Patkó Bandi* négy társával lement a Dráván túlra disznót szerezni. Báró Raszinyaitól loptak 600 disznót. Hároméves ártányokat. Egész a Drávaig elhozták. Itt lőtték meg és sebesen hozták Pogányszentpéterre, ahol eltemették, mint aki pokolvarban halt meg. Apám

apjának, tehát *Patkó Bandinak a sírja* a pogányszentpéteri ó temetőben van. A kaputól jobbra, az első sír egy fenyőfával. A társai később Boszniában telepedtek le. Közülük eggyel az én apám találkozott, mint pionír katona. Apámat, idős Tóth Mihályt az öreg volt betyár megismerte apja formájáról és meg is vendégelte. Azt mesélte el, hogy Patkó Bandival betyárkodott. Disznóval kereskedett. Most pedig szöleje van Boszniában egy szép hegyoldalban. Mesélte azt is, hogy a többi betyártársa már mind elpusztult. Csak még ő él.”

CSORBA Béla

A SZABADKAI KÖRLET 1941-ES KATONAI PARANCSNOKA

Balogh István: Mayer Ottmár; Forum, Újvidék, 1987

A szerző nehéz feladatra vállalkozott, amikor szűkebb szakterületén kívül eső témából, megbízható interdiszciplináris esettanulmányt írt egy jelentős forradalmárról, aki vidékünk munkásmozgalmának jeles tagja volt. A kitűzött feladat megkívánta a társadalmi-történelmi és munkásmozgalmi korrajzot is, hogy bemutathassa Mayer Ottmárt és baráti-munkatársi körét – jellemezze egy aránylag rövid, mozgalmas életű forradalmár egyéniségét és ténykedését.

A nem könnyű vállalkozásra Balogh Istvánt felbátorította a néhány évvel ezelőtt Lazar Nešićről írt füzet sikere, a jól megoldott feladat alapján bekövetkezett nyilvános elismerés, de a megírás során nyert tapasztalat is. Mindenesetre Mayer Ottmárról tanulmányt írni bonyolultabb feladat. A szerzőt társadalomtudományi jártassága, katonai és általános honvédelmi ismeretei is hozzásegítették ahhoz, hogy az általános társadalomtudományi-módszertani közelítés alapján fáradhatatlanul kutasson újabb forrásanyagok után, ne elégedjen meg az elsőként keze ügyébe kerülőkkel; hogy ne csak az egyes történések által túlhangsúlyozott okmányokra alapozza fejtege-

tését, hanem tovább kutasson, s a különféle forrásokat összevesse és értékelje. Ez az eljárás megfelelően bizonyult, és ha publicisztikailag nem is volt kifizető, de a tudományosságot szem előtt tartó, megbízható adatközlés miatt elismerés illeti ezért Balogh Istvánt. Műve a szerzőt kiemeli a megszokott publicisztikai szövegeket alkotók sorából, bár nem nagyterjedelmű, de átfogó és addig a legteljesebb képet nyújtotta Mayer Ottmárról a forradalmárról. Megállapíthatjuk, hogy hasznosnak bizonyult a szerző és a kiadó szerkesztőjének utólagos kézirat-megmunkálása, mégha a tömörítés folytán néhány jelentős tény és Mayer életének bizonyos mozzanatai ez alkalommal nem is kerültek napvilágra. A szóban forgó tanulmány bizonyára nem lesz az utolsó Mayer Ottmárral foglalkozó mű – annál is inkább, hisz a szerző maga is készül (a könyv szabadkai bemutatója alkalmával tett bejelentése szerint) Mayer Ottmár tevékenysége egy-egy részletkérdésének továbbkutatására. Ezért nemcsak méltánytalan, hanem kicsinyes boncolgatás lenne ez alkalommal azokat a körülményeket hiányolni, amelyeket a kép teljessége